

Ольга В. Насібова
**НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ В СИСТЕМІ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ**

У статті розглянуто особливості функціонування недержавних пенсійних фондів як складової системи соціального захисту громадян України. Здійснено аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів за 2005–2014 роки. Виявлено основні тенденції та перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди; пенсійне забезпечення; пенсійні активи; інвестиційні інструменти; пенсійні внески.

Табл. 5. Літ. 25.

Ольга В. Насібова
**НЕГОСУДАРСТВЕННЫЕ ПЕНСИОННЫЕ ФОНДЫ
В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ**

В статье рассмотрены особенности функционирования негосударственных пенсионных фондов как составляющей системы социальной защиты граждан Украины. Осуществлен анализ деятельности негосударственных пенсионных фондов за 2005–2014 годы. Выявлены основные тенденции и перспективы развития негосударственных пенсионных фондов в Украине.

Ключевые слова: негосударственные пенсионные фонды; пенсионное обеспечение; пенсионные активы; инвестиционные инструменты; пенсионные взносы.

Olga V. Nasibova¹
**NON-STATE PENSION FUNDS WITHIN THE SYSTEM
OF SOCIAL SECURITY IN UKRAINE**

The article considers the functioning features of non-state pension funds as a component in the system of social security in Ukraine. The analysis is carried out for the activities of non-state pension funds during the period of 2005–2014. Key trends and development prospects for non-state pension funds in Ukraine are outlined.

Keywords: non-state pension fund; pension provision; pension assets; investment instruments; pension contributions.

Постановка проблеми. Необхідною умовою забезпечення достойного рівня добробуту населення є активна участь людини в господарському житті країни. Проте існують різноманітні чинники, які ускладнюють можливість отримання потрібних доходів від суспільно-корисної діяльності впродовж усього життя. Крім того, фізіологічна здатність працювати обмежена певним віком. Забезпечення необхідного існування в період непрацездатності ускладнюється недостатністю ведення інтенсивної трудової діяльності з різних причин, а також відсутністю здатності індивіда рівномірно розподілити зароблені кошти на весь час свого життя. Перешкодою вбачаються об'єктивні труднощі управління фінансовими відносинами у сфері домогосподарств в умовах інтенсивної трансформації функціонування фінансових систем і невизначеності розвитку.

Саме тому посилюються соціальні пріоритети у функціонуванні економіки, що вимагає створення виважених механізмів соціального захисту населення.

---

¹ Kharkiv Institute of Finance of Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine.

ня, провідне місце в яких займають державне і недержавне пенсійне забезпечення. Успішний розвиток пенсійної системи позитивно впливає на подолання бідності, амортизуючи наслідки соціальних ризиків та сприяє зростанню рівня добробуту населення, гармонізує розвиток суспільства та економіки.

Досягнення європейських стандартів якості життя посилює роль та значення саме системи недержавного пенсійного забезпечення, яка є однією з альтернативних форм розвитку соціального захисту населення країни, оскільки вона не лише здійснює додатковий пенсійний захист, але й спроможна задовольнити інвестиційні потреби реального сектору економіки, що потребує актуалізації пошуку науково обґрунтованих шляхів дослідження особливостей функціонування та тенденцій розвитку основних її суб'єктів – недержавних пенсійних фондів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних фахівців вагомих внесок у дослідження проблем ефективного функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення як складової соціального захисту населення зробили В.В. Глушенко [5], Г.Г. Забарний [7] А.Б. Камінський [10; 11], О.П. Кириленко [12], С.В. Науменкова [14], С.О. Рибак [15], В.К. Рудик [16], Н.В. Ткаченко [19–21], А.В. Федоренко [22; 23], Н.А. Цікановська [24], І.Я. Чугунов [6], Л.П. Якімова [25] та інші. Також системі недержавного пенсійного забезпечення присвятили свої праці такі зарубіжні спеціалісти, як Ш. Бланкарт [2], Л. Вальрас [3], Т. Ганслі [4], Р.М. Мельніков [13], П. Самуельсон [17], Дж. Стігліц [18] та інші.

Метою дослідження є визначення особливостей та тенденцій розвитку недержавних пенсійних фондів України з початку їх функціонування і по сьогодні, що надасть можливість виявити недоліки і розв'язати проблеми стосовно зміцнення і ефективного функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення при здійсненні соціального захисту населення країни, забезпечити стабільність, відкритість та прозорість функціонування цих установ.

Основні результати дослідження. Недержавні пенсійні фонди (НПФ) є одними з головних суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення. До них мають відношення: засновники НПФ, вкладники та учасники НПФ, адміністратори НПФ, зберігачі (банки), роботодавці-платники корпоративних НПФ, аудитори й органи державного нагляду та контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення. Про динамічний розвиток НПФ свідчать основні показники їх діяльності та темпи їх приросту, наведені у табл. 1, з якої видно, що протягом аналізованого періоду в системі недержавного пенсійного забезпечення спостерігається тенденція до збільшення кількості НПФ. Так, у 2005–2008 рр. кількість НПФ зросла на 56 установ, а у 2009–2014 рр. їх кількість зменшилась на 33 відносно 2008 р., але збільшилась на 22 відносно 2005 року.

Скорочення кількості НПФ в останні роки відбувається з таких причин: по-перше, спостерігається злиття цих установ; по-друге, певний відсоток пенсійних фондів ліквідується у зв'язку з невиконанням встановлених вимог; по-третє, негативну роль відіграла фінансово-економічна криза. Варто зазначити, що серед різних видів НПФ найбільшу частку становлять відкриті НПФ, що пояснюється їх доступністю для різних верств населення.

Згідно з даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) [9], НПФ зареєстровані лише у 9 регіонах України. Найбільша кількість установ розміщена у Києві, решта – в Дніпропетровській, Донецькій областях, Харкові, Львові, Сумах, Донецьку, Сімферополі, Івано-Франківську, Черкасах, Херсоні.

Зростання кількості НПФ обумовило зростання попиту на послуги з адміністрування цих фондів. Протягом 2005–2008 рр. кількість адміністраторів НПФ зростала, якщо: у 2005 р. їх було 37, у 2006 р. – 41, у 2007 р. – 40, то вже у 2008 р. було на 13 адміністраторів більше, ніж у 2005 році. Але починаючи з 2009 р. і по 2014 р. кількість адміністраторів зменшується на 26 відносно 2008 року.

Загальна кількість укладених пенсійних контрактів до 2011 р. поступово збільшувалась і становила 75 тис. шт., що на 44,4 тис. шт. більше ніж у 2005 р., а у 2014 р. – зменшилась на 19,9 тис. шт., тобто на 26,53% відносно 2011 року. Це свідчить про те, що у 2012–2014 рр. знизилась активність залучення нових вкладників. У 2014 р. адміністраторами НПФ було укладено лише 55,1 тис. пенсійних контрактів, що є найменшим показником за весь проаналізований період.

Загальна кількість учасників НПФ за укладеними контрактами протягом 2005–2014 рр. поступово збільшилась на 745,3 тис осіб (табл. 1). Різке зростання кількості учасників НПФ відбувалось у 2008 р. та у 2013 році. Слід зазначити, що зростання загальної кількості укладених пенсійних контрактів відбувалось за рахунок збільшення вкладників новостворених НПФ. Так, у 2005 р. з загальної кількості учасників НПФ за укладеними контрактами 72,3% становили учасники новостворених НПФ, а у 2006 р. цей показник збільшився на 20,4%. При цьому, у 2006 р. 73% учасників з укладеними пенсійними контрактами мали «активні» індивідуальні пенсійні рахунки, тобто це учасники, на користь яких відповідно до умов пенсійних контрактів фактично сплачувались пенсійні внески.

Особливої уваги заслуговує розподіл учасників НПФ за віковим станом. Серед учасників НПФ найбільшу частку до 2010 р. включно становили особи віком від 40 до 55 років, а найменшу частку – особи до 25 років, крім 2006 і 2007 років. Це пояснюється тим, що саме у віковій групі 40–55 років найбільше виражена потреба прискорення акумулювання додаткових заощаджень, яка може бути реалізована через систему недержавного пенсійного забезпечення. Слід зазначити, що частка осіб вікової групи до 25 років в структурі учасників НПФ до 2007 р. поступово зростала, а починаючи з 2009 р. зафіксована тенденція до зменшення. Разом з тим, відбувалось збільшення частки учасників НПФ вікової групи старше 55 років – з 7% у 2006 р. до 32% у 2014 р., тобто на 25%. Середній показник частки осіб вікової групи до 25 років за 2005–2008 рр. становив 7,75%, вікової групи від 25 до 40 років – 35,03%, від 40 до 55 років – 31,85%, а старше 55 років – 10,38%. За 2009–2011 рр. середній показник частки осіб вікової групи до 25 років становив 7,27%, від 25 до 40 років – 38,57%, від 40 до 55 років – 40,17%, а старше 55 років – 13,97%. Слід зазначити, що у 2012–2014 рр. відбулися зміни в розподілі учасників недержавних пенсійних фондів за віковими групами. Середній показник частки

Таблиця 1. Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів за 2005–2014 рр.*

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість недержавних пенсійних фондів	54	79	96	109	108	101	96	94	81	76
Кількість адміністраторів недержавних пенсійних фондів	37	41	40	50	44	43	40	37	28	24
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	30,60	41,50	55,90	62,30	62,50	69,70	75,00	61,40	61,40	55,10
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	88,40	193,30	278,70	482,50	497,10	569,20	594,60	584,80	840,60	833,70
Темпи змін кількості учасників за укладеними пенсійними контрактами, %	-	118,67	44,18	73,13	3,03	14,50	4,46	-1,65	43,74	-0,82
Загальні активи недержавних пенсійних фондів, млн грн	46,20	137,82	280,70	612,20	857,90	1144,30	1386,90	1660,10	2089,80	2469,20
Пенсійні внески, млн грн, у т.ч.	36,51	114,42	234,44	582,90	754,60	925,40	1102,00	1313,70	1587,50	1808,20
- від фізичних осіб	2,20	5,30	14,00	26,00	31,80	40,70	50,60	58,60	66,50	71,40
- від юридичних осіб	34,30	109,10	220,4	556,8	722,70	884,6	1051,20	1254,90	1520,50	1736,10
- від фізичних осіб-підприємців	0,01	0,02	0,04	0,10	0,10	0,20	0,20	0,20	0,20	0,20
Літома вага пенсійних внесків в загальному обсязі, %:										
- від фізичних осіб	6,03	4,63	5,97	4,46	4,21	4,39	4,59	4,46	4,19	3,95
- від юридичних осіб	93,94	95,35	94,01	95,52	95,78	95,59	95,39	95,52	95,80	96,01
- від фізичних осіб-підприємців	0,03	0,02	0,02	0,02	0,01	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01
Пенсійні виплати, млн грн	1,70	4	9,10	27,30	90,10	158,20	208,90	251,90	300,20	421,40
Кількість осіб, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	-	-	5,50	10,90	28,10	47,80	63,10	66,20	69,00	75,60
Сума інвестиційного доходу, млн грн	9,71	23,40	68,10	86,80	236,70	433,00	559,90	726,90	953,30	1266,00
Прибуток від інвестування активів недержавних пенсійних фондів, млн грн	8,44	17,30	51,50	55,20	189,60	368,40	473,30	620,30	818,00	1095,00
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн грн	1,27	6,10	16,60	31,60	47,10	64,60	86,60 ¹⁾	106,60	135,30	171,00

* узагальнено на основі даних [8; 9].

¹⁾ З урахуванням заборгованості з відшкодування нарахованих, але не здійснених оплат витрат пенсійного фонду.

осіб вікової групи до 25 років становив 4,83%, від 25 до 50 років – 64,4%, від 50 до 60 років – 24,47%, а старше 60 років – 19,1%, тобто в структурі учасників НПФ значно зросла частка осіб старше 50 років і в середньому за 2012–2014 рр. вона становила 30,83%.

Пенсійні активи НПФ, джерелами формування яких є пенсійні внески та інвестиційний дохід (пасивний дохід, отриманий на активи пенсійного фонду), протягом 2005–2014 рр. збільшилися на 2423 млн грн і становили 0,15% валового внутрішнього продукту.

Аналізуючи динаміку сплачених пенсійних внесків, варто зазначити, що протягом проаналізованого періоду зафіксована позитивна динаміка постійного збільшення (на 1771,69 млн грн), але їх розмір є незначним для здійснення диверсифікації пенсійних активів у прибуткові фінансові інструменти.

Структура пенсійних внесків у розрізі новостворених пенсійних фондів та пенсійних фондів, що реорганізуються або об'єднуються, наведена у табл. 1, з якої видно, що найбільшу частку складають пенсійні внески від юридичних осіб – більше 90%, причому протягом аналізованого періоду цей вид пенсійних внесків зріс на 1701,8 млн грн. Найменшу частку становлять пенсійні внески від фізичних осіб-підприємців – в межах 0,01–0,04%. Практично незмінною залишилася величина пенсійних внесків від фізичних осіб-підприємців. Питома вага пенсійних внесків від фізичних осіб протягом аналізованого періоду становила не більше 6,03%. Таким чином, роботодавці і професійні спілки виявляють більшу активність та зацікавленість участі у системі недержавного пенсійного забезпечення, що пояснюється можливістю пільгового оподаткування.

Важливим аспектом діяльності НПФ є інвестування коштів і отримання інвестиційного доходу (табл. 2).

Таблиця 2. Склад та структура інвестиційного доходу у 2005–2014 рр., %*

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Прибуток від інвестування активів НПФ	86,92	73,93	75,62	63,60	80,10	85,08	84,53	85,33	85,81	86,49
Сума витрат, відшкодованих за рахунок пенсійних активів	13,08	26,07	24,38	36,40	19,90	14,92	15,47	14,67	14,19	13,51

* складено за матеріалами [8; 9].

Протягом 2005–2014 рр. спостерігається тенденція до збільшення обсягів інвестиційного доходу, який формується з прибутку від інвестування активів НПФ та сум витрат, що відшкодовуються за їх рахунок. За весь проаналізований період інвестиційних дохід зріс на 1256,29 млн грн. На це вплинуло зростання як прибутку від інвестування активів НПФ (на 1086,56 млн грн), так і витрати, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів (на 169,73 млн грн). Але питома вага прибутку від інвестування активів НПФ в структурі інвестиційного доходу змінюється неоднозначно. Найбільше значення цього показника було у 2005 р. – 86,92%, найменше – у 2008 р. – 63,6%. Середній показник питомої ваги прибутку від інвестування пенсійних активів НПФ за

наведений період становив 80,74%, у т.ч. за 2005–2009 рр. – 76,03%, а за 2010–2014 рр. – 85,45%. Разом з тим, у 2005–2008 рр. виявлена тенденція збільшення частки витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, але починаючи з 2009 р. цей показник поступово зменшується, що є позитивною тенденцією. Середній показник питомої ваги витрат, відшкодованих за рахунок пенсійних активів, у структурі інвестиційного доходу за 2005–2014 рр. становив 19,26%, у т.ч. за 2005–2009 рр. – 23,97%, а за 2010–2014 рр. – 14,55%. Структура витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, зображена у табл. 3.

Таблиця 3. Структура витрат, відшкодованих за рахунок пенсійних активів НПФ у 2005–2014 рр., %*

Назва витрат	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Винагорода за надання послуг з управління активами НПФ	18,80	30,54	40,00	46,00	56,60	63,80	63,80	70,20	69,8	68
Витрати на оплату послуг з адміністрування НПФ	76,80	64,91	51,99	30,00	35,40	28,30	28,30	21,00	21,7	23,6
Оплата послуг зберігача	1,5	2,34	3,00	3,30	3,90	4,40	4,40	5,40	5,30	5,30
Оплата послуг з проведення планових аудиторських перевірок НПФ	0,06	0,33	0,01	2,00	0,50	0,50	0,50	-	0,80	0,90
Оплата послуг, які надаються третіми особами	2,80	1,73	4,00	3,50	3,00	2,50	2,50	1,90	1,60	1,40
Оплата всіх інших послуг	0,30	0,16	1,00	0,80	0,50	0,60	0,60	1,50	0,80	0,80

* складено за матеріалами [8; 9].

Особливої уваги заслуговує аналіз пенсійних активів за напрямками інвестування, оскільки основною метою їх інвестування є збереження пенсійних заощаджень громадян, які довірили свої кошти НПФ. Структура консолідованого портфеля НПФ у 2005–2014 рр. наведена у табл. 4, з якої видно, що найбільшу питому вагу в структурі інвестованих пенсійних активів займають депозити на рахунках банків, крім 2006 р., а найменшу – цінні папери, дохід за якими гарантовано Радою міністрів автономної республіки Крим, місцевими радами відповідно до законодавства. Починаючи з 2006 р. пенсійні активи розміщуються не тільки на банківських депозитах, в облігаціях резидентів, акціях українських емітентів, цінних паперах з гарантованим доходом, банківських металах, але й інвестуються в об'єкти нерухомості, іпотечні цінні папери, цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом міністрів України. Слід зазначити, що інвестування пенсійних активів НПФ у іпотечні цінні папери відбувалось лише у 2006–2009 рр. і їх частка загалом складала не більше 0,2% за максимально можливого рівня у 40%.

Частка пенсійних активів, розміщена на депозитних рахунках банків за аналізований період, зменшилась на 31,4%. Середня величина цього показни-

Таблиця 4. Склад та структура пенсійних активів за напрямками інвестування коштів у 2005–2014 рр., %*

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Максимальна частка від загальної вартості активів фонду, % ¹⁾
Депозити на рахунках банків	70,00	35,76	38,60	56,30	40,00	34,70	29,50	34,50	36,40	38,60	40, але не більше 10 в одному банку
Банківські метали	1,60	3,23	2,70	3,70	3,70	2,80	1,90	1,10	0,70	0,60	10
Цінні папери з гарантованим доходом	0,50	1,09	1,50	1,10	0,80	0,40	0,50	0,20	0,50	-	20
Облігації резидентів	10,50	40,97	23,80	22,60	18,90	15,40	25,00	31,20	31,00	27,60	40
Акції українських емітентів	7,10	12,00	25,00	9,00	8,80	18,00	18,00	16,00	13,00	11,00	40
Об'єкти нерухомості	-	0,91	0,90	1,00	2,10	5,60	3,50	2,90	2,80	2,80	10
Цінні папери, дохід за якими гарантовано КМУ	-	1,58	1,30	3,60	16,40	14,90	15,10	11,90	11,50	15,30	50
Активи, не заборонені законодавством України	10,40	4,32	2,60	1,50	6,30	5,00	3,40	0,80	1,30	1,00	5
Кошти на поточному рахунку	-	-	3,30	2,20	2,80	3,10	2,70	0,60	0,90	0,70	40

* складено за матеріалами [1; 8; 9].

¹⁾ Встановлені нормативи за законодавством.

ка становила 41,44%, у т.ч. за 2005–2009 рр. – 48,13%, за 2010–2014 рр. – 37,74%. Зменшення частки пенсійних активів, розміщених на депозитних рахунках банків, пов'язана з поступовою диверсифікацією пенсійних активів і направленням інвестиційних ресурсів в інші фінансові інструменти. Це було викликано, по-перше, зростанням загальної суми активів НПФ, що дозволило здійснювати операції з більш вигідними, але й дорожчими ресурсами, а по-друге, НПФ проводили інвестиційну політику, направлену на отримання доходності, більшої за ставку банківських депозитів із мінімізацією ризиків шляхом розподілу вкладень коштів між різними фінансовими інструментами.

У структурі пенсійних активів друге місце посідають активи, інвестовані в облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України. Найбільша частка інвестиційного портфелю НПФ, розміщена в облігаціях резидентів зафіксована у 2006 р. – 40,97%, а найменша – у 2005 р. – 10,5%. Середня величина цього показника за аналізований період становила 24,7%, в т.ч. за 2005–2009 рр. – 23,35%, за 2010–2014 рр. – 26,04%.

Частка вкладень у цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, протягом вказаного періоду зростає з 1,58% у 2006 р. до 15,3% у 2014 р., тобто на 13,72%. Середня величина цього показника становила 10,18%, в т.ч. за 2006–2009 рр. – 5,72%, за 2010–2014 рр. – 13,74%.

У цінні папери, дохід за якими гарантовано місцевими радами відповідно до законодавства, у 2005 р. вкладено 208,6 тис. грн, що становило 0,5% обсягу активів НПФ. У 2013 р. цей показник збільшився на 10,49 млн грн, але в структурі пенсійних активів знову складав лише 0,5%.

В акції українських емітентів (загалом це прості іменні акції) протягом 2005–2009 рр. інвестовано 220,76 млн грн, тобто в середньому 12,38%, а за 2010–2014 рр. – 1254,3 млн грн, що в середньому становить 15,2%.

Динаміка інвестування пенсійних активів НПФ у банківські метали за цей період має нерівномірну тенденцію, але за проаналізований період частка пенсійного портфелю НПФ у банківських металах зменшилась на 1%. Найбільша питома вага була у 2006 р. – 3,23%, а найменша у 2014 р. – 0,6%.

Питома вага вкладень в об'єкти нерухомості була найвищою у 2010 р. і становила 5,6%, причому з 2006 р. до 2010 р. відбувалось зростання цього показника, а у 2011–2014 рр. відбувалось зменшення частки пенсійних активів, інвестованих у об'єкти нерухомості. На кінець 2014 р. цей показник становив 2,8%. Слід зазначити, що зростання цін на нерухомість часто випереджає темпи подорожчання зобов'язань НПФ, тому спостерігається отримання реального інвестиційного доходу. Разом з тим, нерухомість як актив має вкрай низьку ліквідність, тому для НПФ встановлені досить жорсткі обмеження (10%) за обсягами вкладень у нерухомість.

Отже, оптимальне співвідношення надійності та ліквідності інвестиційних інструментів зможуть забезпечити максимальну очікувану доходність пенсійних активів при визначеному рівні ризиків.

Основними галузями української економіки, куди спрямовуються кошти НПФ, є: машинобудування, хімічна, нафтопереробна, металургійна, енергетична галузі, телекомунікаційні мережі, банківська сфера, торгівля та інші галузі.

У системі соціального захисту населення України основні показники діяльності НПФ протягом аналізованого періоду хоч і мають позитивну тенденцію до збільшення, але займають незначну частку і практично не впливають на рівень добробуту громадян (табл. 5).

Таблиця 5. Питома вага основних показників діяльності НПФ у загальних видатках на соціальний захист населення, 2007–2014 рр., %*

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Загальні активи НПФ	0,19	0,29	0,36	0,40	0,44	0,47	0,58	0,64
Пенсійні внески	0,16	0,27	0,31	0,33	0,35	0,38	0,44	0,47
Пенсійні виплати	0,01	0,01	0,04	0,06	0,07	0,07	0,08	0,11
Інвестиційний дохід	0,05	0,04	0,10	0,15	0,18	0,21	0,26	0,33

* складено за матеріалами [9].

Частка пенсійних виплат у загальних видатках на соціальний захист в середньому за 2007–2014 рр. становила 0,06%. Це свідчить про незначні обсяги пенсійних накопичень, за рахунок яких здійснюються виплати у системі недержавного пенсійного забезпечення, та відсутність ефективного інвестування пенсійних коштів. Частка загальних активів НПФ в середньому становила 0,34%, а інвестиційного доходу – 0,13%.

Висновки. Аналіз розвитку НПФ показує, що протягом 2005–2014 рр. спостерігається тенденція до поступового збільшення обсягів пенсійних активів, числа учасників та інших показників діяльності, а також інфраструктури, яка обслуговує цю сферу, але на рівень соціального захисту населення такі зміни особливо не впливають. Забезпечення з недержавного пенсійного забезпечення майже не відбувається з причин низької участі громадян і роботодавців у пенсійних накопиченнях. Структура активів НПФ не є оптимальною, відсутні надійні види фінансових інструментів. Несприятлива макроекономічна ситуація заважає підвищенню дохідності пенсійних активів НПФ, що перешкоджає зменшенню ризиків, пов'язаних зі змінами в демографічній ситуації та коливаннями в економіці й на ринку капіталів, залишаючи фінансово нестійкою пенсійну систему України. Актуальною також є проблема захисту пенсійних активів від знецінення.

Разом з тим, значний потенціал зростання й ефективне функціонування НПФ має позитивні наслідки для вітчизняної економічної системи: можливість участі громадян у створенні додаткової пенсії і підвищення рівня добробуту, зменшення навантаження на бюджетну систему при здійсненні державних соціальних зобов'язань, розробка ефективних механізмів для розвитку цінних паперів, розподілу капіталу між галузями економіки, сприяння стабільності функціонування фондового ринку країни.

1. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV // zakon.rada.gov.ua.

2. *Бланкарт Ш.* Державні фінанси в умовах демократії : Вступ до фінансової науки / Пер. з нім. С.І. Терещенко, О.О. Терещенко; Передмова та наук. ред. В.М. Федосова. – К.: Либідь, 2000. – 654 с.

3. *Вальрас Л.* Элементы чистой политической экономии. – М.: Изграф, 2000. – 448 с.

4. *Ганслі Т.М.* Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки. – К.: Основи, 1996. – 238 с.

5. Глуценко В.В., Левченко І.А. Фактори пожвавлення участі населення в недержавному пенсійному страхуванні // *Фінанси України*. – 2013. – №7. – С. 69–77
6. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.; За заг. ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 376 с.
7. Забарний Г.Г., Баланюк Н.Ю. Розвиток недержавних пенсійних фондів та їхня діяльність на інвестиційному ринку України // *Фінанси України*. – 2012. – №2. – С. 50–58.
8. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах та фактах. – К.: Міністерство праці та соціальної політики України, Пенсійний Фонд України, 2012. – 75 с.
9. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг // nfr.gov.ua.
10. Камінський А.Б., Леонов Д.А. Розкриття інформації в системі недержавного пенсійного забезпечення: обґрунтування доцільності та практика реалізації // *Фінанси України*. – 2011. – №6. – С. 62–72.
11. Камінський А.Б., Ломовацька Я.В. Дослідження інформаційної прозорості недержавних пенсійних фондів України // *Фінанси України*. – 2011. – №4. – С. 88–96.
12. Кириленко О.П., Козак Г.І. Захист пенсійних накопичень у контексті інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів // *Фінанси України*. – 2012. – №2. – С. 38–49.
13. Мельников Р.М. Совершенствование механизма регулирования рисков инвестирования пенсионных накоплений // *Финансы*. – 2014. – №8. – С. 28–31.
14. Науменкова С.В. Функціонування недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг України // *Фінанси України*. – 2010. – №4. – С. 3–16.
15. Рибак С.О. Фінансове забезпечення модернізації соціального захисту населення // *Фінанси України*. – 2013. – №1. – С. 7–21.
16. Рудик В.К. Сучасні тенденції розвитку системи пенсійного страхування України: Монографія. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2014. – 188 с.
17. Самуельсон П. Економіка. – Львів: Світ, 1993. – 743 с.
18. Стиглиц Дж.Ю. Экономика государственного сектора / Пер. с англ. – М.: МГУ; ИНФРА-М, 1997. – 720 с.
19. Ткаченко Н.В., Цікановська Н.А. Роль недержавних пенсійних фондів у розвитку фінансового ринку України // *Фінанси України*. – 2010. – №12. – С. 69–79.
20. Ткаченко Н.В., Цікановська Н.А. Соціал-лібералізм недержавних пенсійних фондів та процеси інтеграції соціального простору // *Фінанси України*. – 2011. – №9. – С. 70–81.
21. Ткаченко Н.В., Шабанова О.В. Наукові підходи до визначення сутності інвестиційного потенціалу недержавних пенсійних фондів // *Фінанси України*. – 2014. – №9. – С. 93–106.
22. Федоренко А.В. Муніципальні недержавні пенсійні фонди та регіональна інвестиційна політика // *Фінанси України*. – 2013. – №7. – С. 55–68.
23. Федоренко А.В. Недержавний пенсійний фонд: виплата пенсії на строк очікуваної тривалості життя // *Фінанси України*. – 2012. – №7. – С. 59–73.
24. Цікановська Н.А. Теоретико-методичні підходи до діагностики фінансової безпеки недержавних пенсійних фондів в Україні // *Фінанси України*. – 2014. – №8. – С. 85–96.
25. Якімова Л.П. Еволюція пенсійних систем: аналіз, моделювання, прогноз: Монографія / За наук. ред. проф. В.М. Даніча. – Алчевськ: ДонДТУ, 2013. – 358 с.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2015.